

Прво во самиот превод тој појаснува во загради зборови и изрази на Аристотел. Таму, каде што му е преводот послободен, во загради додава и буквален превод на поедини зборови, а таму каде што е буквално преведен изразот, додава појаснување во слободен превод. Такви појаснувања се дадени низ целиот текст на преводот, а особено многу додатоци има во XXV глава, каде што самиот материјал бара повеќе коментар. Целиот превод заедно со овие објаснувања опфаќа 44 страници (18—62). Другата содржина на книгата изложена на околу 100 страници (имено: два предговора — еден на преводачот, стр. V—VII и еден есеј на проф. Г. Старделов под наслов *Аристотел или естетиката на mimesis-от*, стр. IX—XIX; потоа увод од проф. Петрушевски за *Аристотел и неговото дело*, стр. 1—17, пред преводот, а по него: *Забелешки кон шекспирови*, стр. 63—91, список на литературата, стр. 93—94 и на крајот *индекс* на лични имиња, топоними и технички термини, стр. 95—129), всушност служи за објаснување како треба да се разбере текстот на Аристотеловиот спис *За поетиката*.

Најтешки за разбирање сепак беа местата каде што бил текстот оштетен. Со емендациите на проф. Петрушевски сега и тие места стануваат јасни. Ке повториме дека Аристотеловата *Поетика* беше најмногу замаглена со интерполациите на првите препишувачи што не го разбрале сосема добро текстот на автографот. Потоа, од времето на Ренесансата следуваат конзервативни поклонници на текстот дојден по традиција во ракописите и го толкуваат целиот текст како да е автентичен. Тие ја обложиле *Поетиката* со свои сопствени сфаќања со цел да најдат оправдување кај Аристотел. Големият број на различни толкувања на текстот просто го збунуваа читателот. А во преводот на проф. Петрушевски сè е просто и јасно. Најспорните места овде се излекувани, како што спомнавме со средства извлечени од самиот Аристотел.

Од содржинска страна на оваа книга нема што да ѝ се забележи, а уште помалку нешто да ѝ се додаде. И од формална страна книгата е добро опремена и илустрирана со осум фотографии. Допуштени се извесни печатни грешки (словни и во цифрите, сп. 1450б, м. 1454б на стр. 39 и др.), но тие не пречат текстот да се чита без тешкотии. Исто така читателот може лесно да се снаоѓа во одделните партии на книгата иако нема содржина. Објаснувањата во Забелешките се поврзани со текстот преку стандардната пагинација на првите изданија, но тие претставуваат и одделна целина како научен коментар и критичен апарат. Можеби читањето ќе беше поолеснато ако и во преводот имаше укажувања на местата каде што преводачот-емедатор интервенирал во текстот.

Македонскиот превод на Аристотеловиот спис *За поетиката* покажа колку бил логичен и длабок нејзиниот автор. Крајно време е по ова да уследи и едно класично издание на Аристотеловата *Поетика* со емендациите на проф. Петрушевски и превод на латински, зашто колегите од Запад *Slavica non legunt*.

Јули 1980.

П. Хр. Илиевски, Скопје.

L. R. PALMER, *The Greek Language*, Faber and Faber, London — Boston 1980, pp. XII + 355, 8°.

Грчкиот јазик, чија историја денес може да се следи низ еден период од околу три и пол илјади години, има голема важност за целокупната европска култура. Тоа е јазик на кој е испеана првата најубава европска поезија, на кој се изразени најдлабоки философски мисли и создадени научни термини од, речиси, сите научни дисциплини. Откако станал, пак, јазик на христијанството тој длабоко повлијал и врз теолошката терминологија. Директно или индиректно сите европски јазици се знатно обогатени со позајмени зборови од овој јазик. Затоа историјата на грчкиот јазик побудува интерес кај секој човек што сака да ги разбере почетоците на европската култура и цивилизација.

Интересот за историјата на грчкиот јазик се гледа од фактот што често биле објавувани книги за овој предмет особено на германски. Прегледот, пак, од Meillet на француски *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, објавен прв пат во 1913 год., бил многу пати преиздаван и ревидиран сè до 1975 год. Но ова драгоцено дело не го содржи материјалот од микенскиот грчки, кој стана достапен одвај по дешифрирањето на линеарното В писмо од Михаил Вентрис во 1952 год., а без овој материјал денес не може да се замисли историјата на грчкиот јазик. Затоа книгата *The Greek Language* на Л. Р. Палмер, најавено пред околу дваесеттина години, беше очекувана со нетрпение и во неа се полагаа големи надежи. Бројните и систематски студии од микенскиот и хомерскиот грчки, како и солидните познанија од споредбеното индоевропско јазикознание кои најдоа одраз во прирачникот *The Latin Language* (1954), даваа гаранција дека познатиот оксфордски професор и ерудит Л. Р. Палмер ќе издаде прирачник по грчки јазик што наполно ќе го замени и осовремени *Aperçu* на Meillet. Но да видиме дали оваа книга ги оправда очекувањата и надежите на класичните филолози.

The Greek Language на Палмер го следи планот според кој е написан и споменатиот негов прирачник по латински јазик. И овде книгата е поделена на два дела:

Првиот дел опфаќа *Историски преглед на грчкиот јазик*, каде што во шест глави ги третира следниве прашања: *Преисторија на грчкиот јазик* (местото на грчкиот јазик меѓу индоевропските јазици, грчки и предгрчки, анатолските јазици — ликиско потекло на предгрчкиот, доаѓање на Грците); *Најстариите текстови*, плочките пишувани со линеарно В писмо (егејските писма, лични имиња во микенскиот грчки, микенска граматика, дијалектни варијанти и хронологија); *Грчки дијалекти* со нивните карактеристики и заемооднос; *Литературни јазици*, каде што покрај јазичните особености дава податоци и од историјата на литературата: А. *Поезија* (Хомер, Хесиод, елегичарите, мелиците, јамбска поезија, хорска поезија, трагичарите); Б. *Проза* (Херодот, Тукидид, античка проза, кулминација и пад); *Посилкавичен грчки* (општ дијалектен граматички развој, којне, христијански грчки и појава на димотики).

Вториот дел претставува *Компаративна историска граматика* со концизни објаснења (писмо и изговор, фонологија, морфологија) и на крајот избор на библиографијата и индекс (предметен и на зборови).

Од содржината на книгата јасно се гледа колку е обемна и разнообразна материјата изложена на околу 350 страници. Неоспорно, авторот имал тешка задача. Кога разгледува било која фонетска или морфолошка особеност на грчкиот јазик, тој води сметка за целокутниот развој на јазикот од микенско време до денес. Не може да се одрече дека Л. Р. Палмер успеал да ја изложи сета оваа енциклопедиска материја во мошне збиена форма. Овде има повеќе партии што претставуваат резиме на негови порано објавени опширни студии. Наместа книгата дури тешко се чита поради огромното количество на факти што се набројуваат, или се упатува читателот на други страници каде што се спомнати такви. Но треба веднаш да се одбележи дека овде има и такви објаснења кои не можат да се прифатат безрезервно.

Со помошта на филолошки и митолошки испитувања во првите глави авторот се обидува да го открие потеклото на предгрчкиот јазичен слој. Следјќи го методот на својот учител Kretschmer, тој ги анализира топонимските суфикси *-σος*, *-υος*, *-ανα*, кои се среќаваат и во последни теоними. Преку интерпретацијата на зборови од линеарното А писмо и реликти од предгрчкиот јазичен слој, тој наоѓа една хеладско-азиска симбиоза на мотиви и открива дека јазикот што се зборувал во Грција во предгрчко време бил анатолски, лувиски, ликиски кој, за разлика од објаснувањето на Кречмер, денес може да се идентифицира како индоевропски. Иако оваа идиосинкретска теза на Палмер беше посретната со остра критика уште во самиот почеток, пред околу петнаесет години, тој овде повторно, не обзирајќи се на критиките, ја излага на долго и широко истата теза како „доказана вистина“. Познато е, меѓутоа, дека митовите можат лесно да се шират и во другојазични средини.

Слично постапува и во излагањето на микенскиот грчки којшто е, според него, еден надијалектен официјален јазик, еден вид којне, „во кој не мо-

желе да проникнат црти на говорниот јазик“. Неоспорно, проф. Палмер има големи заслуги за реконструкцијата на гласовниот систем во микенскиот и во интерпретацијата на натписите со линеарно В писмо. Но има и такви објаснувања кои не можат да се прифатат како сигурни. Во еден прирачник, како што е замислен овој, такви субјективни ставови не смеат да бидат изнесувани така категорично.

Уште во својата книга *The Interpretation of Mycenaean Greek Texts* (1963) тој го класифицира микенскиот гласовен систем во чисти консонанти (*pa, ka, ra, ta* итн.), палатални (*tja, kja, kje, kjo, rja, rjo*) и лабијализирани (*dwe, dwo, tve, two, kwa, kwo, kwa*), што заслужува полно признание. И овде (во новата книга) тој подразбира палатална вредност *kja, kje, kjo* за знаште одбележени од дешифраторот со *za, ze, zo*. Но при тоа не спомнува други микенолози кои се застапуваат подоследно за ваква транскрипција на палаталниот ред (сп. *Actes du Sixième Colloque Intern. sur les Textes Myc.*, Neuchâtel 1979, p. 259ss.). Освен тоа треба да се забележи и извесна колебливост и недоследност кај Палмер во објаснувањето на палаталите, кога наоѓа дека и консонантската група *sk* можела да даде палатален или африкатен рефлекс во *Ai-za-ro*, идентифицирано од него со *Aiskhros, a-ke-ti-ri-ja* со *asketiria* и можеби *ze-to* со *skheto* наместо со *gento*. Исто така тој и понатаму инсистира дека *wa-na-so-i* и *wa-na-se-wi-ja-jo* се од основата *wanak/ta*. Но ако навистина тие беа од оваа основа, според правописот на линеарното В писмо тука би се очекувало **wa-na-so-i* и **wa-na-se-wi-ja*, одн. **wa-na-ka-se-wi-ja*. Сето тоа досега било предмет на опширни дискусии за кои нема помен во новата книга на Палмер.

Во морфологијата исто така од една страна микенскиот е поставен правилно во рамките на индоевропските морфеме, но од друга, за да докаже авторот некои свои поранешни интерпретации кои воопшто не се засновани на текстолошки анализи, а на екстерни сфаќања и претпоставки, допушта исклучоци кои кај читателот разбудуваат недоверба и во правилно објаснетите јазични појави. Така, тој правилно констатира дека дуалот во *-a*-основите во микенскиот завршува на *-o*, што се гледа јасно од примери како *ko-to-no dwo ktoiñd dwo*, но во спомнатиот пример *wa-na-so-i*, кое може доследно да се објасни, а и текстолошки да се поткрепи, како (дат-) лок. пл. на *-oihi* од еден назив на празник или место, тој тука не ја напушта старата своја сугестија дека е датив дуал *Wanasoin* 'на двете кралици'. Интересно е дека и некои други микенолози (сп. горе стр. 51 и бел. 23а) некритично го прифаќаат објаснувањето на Палмер. Ген.-дат. дуал во аркадскиот завршува не на *-oivv*, а на *-oivv* и микенската форма *du-wo-u-pi* ја потврдува оваа наставка.

Професор Палмер искажува колебање и по однос на падежната наставка *-pi* кога смета дека во микенско време можела да има статус на суфикс, како постпозитивното алативско *-de*. Освен тоа, се обидува да докаже дека *-pi* во микенскиот има и локативска вредност. Поради несовршеноста на писмото, навистина, многу се затемнети падежните наставки во микенските текстови. Но при една систематска анализа на текстовите, водејќи сметка за податоците што ни ги дава споредбеното индоевропско јазикознание и за архаичноста на микенскиот грчки, сепак може поправилно да се реконструира микенската падежна система. Инструменталско-аблативската вредност на *-pi* не може лесно да се негира.

Во зборообразувањето на сложените имиња открива дека во микенскиот бил веќе развиен спојувачкиот вокал *-o-*. Како единствен пример за ова негово сфаќање му служи личното име *Pi-ro-we-ko Philowergos*, каде што во првиот составен елемент гледа глаголска основа *phile-*. Меѓутоа, треба да се забележи, дека во микенските сложени основниот вокал од првиот составен елемент врши ваква функција (само во консонантските основи се јавува вокалот *-i*, сп. *Ai-ki-po-de*), па и *-o-* фигурира само во *o*-основите. Спомнатото име *Pi-ro-we-ko* во првиот дел ја содржи основата од придавката *phile*, а не од глаголот *phile-*.

Во врска со појавата на грчките дијалекти и нивната преисторија Палмер застапува мислење до кое стигнала науката кон крајот на минатиот век, изложена од неговиот учител Кречмер. Во одделот за доаѓањето на Грците, а особено во поглавјето за грчките дијалекти тој зборува за доселување на Грци во три сукцесивни брана, со што, всушност, била условена појавата на три (одн. четири) основни грчки дијалекта. Тој при тоа не се запира поопстојно на објаснувањата и класификациите дадени во последно време од Risch, Chadwick и др. во светлината на микенските документи. Во последните триесеттина години тезата на Кречмер беше предмет на сериозна преоценка од аспект како на археолошките откритија така и на новиот лингвистички материјал пишуван со линеарно В писмо.

Општопримено е дека претците на Грците влегле во Грција околу 2000 години пр.н.е., но тогаш тие не зборувале јазик што би можел да се нарече грчки. По еден долг период на заемни контакти со затеченото балканско население и асимилацијата на јазиците од староседелците се развил грчкиот јазик. Подоцна, негде околу 1600 год. пр.н.е. почнале да се диференцираат првите грчки дијалекти, но разликите меѓу нив во таа фаза биле незнатни (за тоа повеќе в. кај J. Chadwick, *The Prehistory of the Greek Language*, 1963). Нема докази дека народот што ја покорила јужна Грција во XII век пр.н.е. зборувал западно-грчки или грчки од било кој вид. Тој народ можел да биде и варварски, кој подоцна бил хеленизиран, како што има бројни примери од подоцнешната историја токму во овој крај.

*

Прикажуваната книга на Палмер е замислена да стане прирачник по грчки јазик за студенти исто онака како што е *The Latin Language* по латински. Во неа, навистина, има партии кои наполно одговараат на ваквата намена. Тука посебно треба да се спомене одделот за хомерскиот јазик, за кој авторот има порано објавено солидна студија во *A Companion to Homer*, 1962. Исто така мошне прегледно и концизно се обработени партиите за јазикот и на други класичногрчки поети и прозни писатели, како и за посткласичниот грчки. Но овде има и места кои не одговараат на намената за студентски прирачник. Колебањата во врска со поедини прашања (на пр. палаталната или африкатската вредност на z-серијата во микенскиот грчки) кај читателот внесуваат чувство на несигурност. Не помалу пречи и збунува фонетската транскрипција на зборови и форми со специјални знаци. За да ги разбере овие транскрипции читателот се упатува на книгата *Descriptive and Comparative Linguistics* од истиот автор. Тоа неоспорно го отежнува читањето и следењето на текстот. Потоа и личниот став на авторот е премногу нагласен. И овде тој полемизира, често без да ги спомне оние со кои води полемика; докажува свои тези, инсистира да му се признае по секоја цена приоритет за поедини „откритија“ и др. Во книга, намената за прирачник, незгоден е ваквиот приод.

По својата содржина, мошне богата со дидактичен материјал, книгата *The Greek Language* претставува крупен чекор напред по однос на *Aperçu* од Меје. Книгата на Палмер ја опфаќа целокупната историја на грчкиот јазик (почнувајќи од микенско време) со историско-компаративната грчка граматика, но во врска со преисторијата на грчкиот јазик и грчките дијалекти, таа не отишла многу подалеку од сознанијата до кои класичните филолози стигнале во крајот на минатиот и почетокот на нашиот век. Освен тоа, како што веќе одбележивме, за поедини јазични прашања овде има дадено и погрешни објаснувања. Начинот на којшто е обработен материјалот, исто така, не одговара наполно на замислената намена за прирачник. *The Latin Language* и по триесет години денес може да им се препорачува на студентите како учебно помагало. Книгата *The Greek Language*, меѓутоа, ги нема насекаде тие квалитети. Таа треба да се користи претпазливо и критично.